Μιὰ ἐξέχουσα ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐθνικὴ φυσιογνωμία. Παπὰ-Ζαχαρίας Ἰωάννου Χ΄΄Παπὰς ἢ Παπὰ-Ζαχαρκὰς 1821 - 1822 ἕως 1906 - 1907

ΣΤΥΛ. ΠΕΤΑΣΗ

(συνέχεια ἀπὸ τὸ τεῦχος ἀρ. 2)

ΜΕΡΟΣ Γ

ΕΙΣ ΤΟΥΣ πρόποδας τοῦ Πενταδακτύλου τρέχουν τὰ κρῦα νερὰ τοῦ Κεφαλόβρυσου ἀπὸ τὴν πηγήν· βγαίνουν σὰν ἀφρισμένα κύματα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ παίρνουν τὸν κατήφορον γιὰ νὰ ποτίσουν τοὺς κάμπους καὶ τὰ περιβόλια τῆς Κυθρέας καὶ τῶν γειτονικῶν χωριῶν. Γύρω ἀπὸ τὴν πηγὴν μεγάλα πλατάνια καὶ ἰτιές δίνουν τὸν ἴσκιο τους καὶ τὰ πουλιὰ τοῦ οὐρανοῦ καβάλλα στὰ κλωνάρια τραγουδοῦν τὴν ὁμορφιὰ τοῦ τοπίου. Κάτω ἀπὸ τοὺς γέρο πλάτανους μαζεύονται τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς πολλοὶ χριστιανοὶ τῆς Κυθρέας καὶ τῶν πέριξ χωριῶν. Ἀπολαμβάνουν τὴν δροσιὰ καὶ πίνουν ἀπὸ τὸ δροσάτο νερὸ τοῦ Κεφαλόβρυσου. Λὲς καὶ τοῦτο τὸ νερὸ εἶναι ἁγιασμένος δρόσος καὶ τοῦ χάρισαν καὶ εἰδικὴ γιορτή. Στὶς 29 Ἰουνίου γιορτάζουν τὸ «πάσχα τῆς βρύσης». Τὴν ἡμέραν αὐτὴ ὅλος ὁ κόσμος μαζεύοταν ἐκεῖ μαζὶ καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ προσκυνηταὶ τοῦ Ἁϊ Γιάννη τοῦ Χρυσόστομου ἀπὸ ὅλη τὴν Κύπρο ξεφαντώνουν μὲ παξιμάδα, χαλλούμια καὶ αὐγά· καὶ πίνουν ὅλοι ἀπὸ τὸ ἁγιασμένο καὶ γλυκὸ νερό. Ἄραγε τοῦτο τὸ νερὸ νάναι καὶ τώρα γλυκὸ κι ἁγιασμένο ποὺ τὸ πάτησαν οἱ βάρβαροι τ' Ἀττίλα; Σίγουρα θάναι πικρὸ καὶ τὰ φύλλα θάπεσαν ἀπὸ τὰ μεγάλα πλατάνια. Τὰ πουλιὰ καὶ τὰ ἀηδόνια θὰ βουβάθηκαν καὶ περιμένουν τὸ «πάσχα τῆς βρύσης» γιὰ νὰ ξανὰ ἁγιασθοῦν καὶ νὰ γλυκάνουν τὰ νερά, γιὰ νὰ ξαναβγάλουν φύλλα καὶ κλαδιὰ οἱ πλάτανοι καὶ νὰ ξανακελαϊδίσουν τὰ ἀηδόνια τὴν λευτεριὰ τῆς Κυθρέας μας καὶ τῆς Κύπρου.

Οἱ Τοῦρκοι μεμμέτηδες καὶ μπραήμηδες θέλουν τοῦτα τὰ νερὰ νὰ τὰ κάμουν κτῆμα τους. Θέλουν στὴν ὁμορφη κωμόπολη ποὺ ἐγκατέστησαν ὀλιγαρίθμους Τούρκους νὰ τοὺς πληθύνουν γιὰ νὰ ἔχουν δικαιώματα στὰ προνόμια τῶν νερῶν καὶ τοὺς ἀλευρομύλους. Γι' αὐτὸ προσπαθοῦν μὲ διάφορους τρόπους νὰ ἐξισλαμίσουν χριστιανοὺς καὶ τὰ νερὰ νὰ τὰ μεταφέρουν στὰ τούρκικα χωριὰ Μπέκιογιου καὶ Ἐπιχὼ καὶ στὸ Τσιφλικούδι ποὺ μὲ τὴν βία πῆραν τὰ χτήματα αὐτὰ τοῦ Μετοχιοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀφοῦ καρατόμησαν τὸν ἡρωϊκὸν ἡγούμενον αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ συνήθιζαν καὶ ἤθελαν νὰ διασκεδάζουν στὰ πλατάνια τοῦ Κεφαλόβρυσου ὅποιαν μέραν ἤθελαν, σὰν ἀργόσχολοι ποὺ ἦσαν, μιὰ καὶ δούλευαν οἱ χριστιανοὶ γι' αὐτούς.

Ἀφοῦ μεθοῦσαν στὸν Κεφαλόβρυσο κατέβαιναν ἀπὸ τὰ Πλατανούδια στὴν Ἐνορία Συργανιᾶς μὲ ἀπειλητικὲς διαθέσεις καὶ κυνηγοῦν τὶς ὡραῖες κοπέλλες. Ἐπί-

σης στὴν πλατέα Συργανιᾶς ἐμαζεύονταν πολλοὶ Τοῦρκοι· ἔφερναν μαζί τους ἀπὸ τὴ Λευκωσία ἀνήθικες γυναῖκες καὶ εἶχαν τὴν ἀπαίτηση νὰ μεταφέρουν τὰ προικιὰ ὅποιας κοπέλλας ἤταν νιόπαντρη ἀπὸ τὴ Συργανιὰν ἢ τὴν Χαρδακιώτισσαν, νὰ στρώσουν πάνω σὲ τάβλες μέσα στὸ ποτάμι καὶ στὸ κατωστέγι τοῦ μύλου τῆς ἐλιᾶς ποὺ ἤταν δίπλα ἀπὸ τὴν πλατέα νὰ διασκεδάζουν καὶ νὰ κοιμοῦνται ἐκεῖ μερόνυχτα καὶ νὰ κάνουν τὴν προίκα τῆς νύφης ἄχρηστη. Πολλὲς φορὲς ἤθελα νὰ δοῦν καὶ τὴ νύφη ἂν ἤταν ὄμορφη. Ἂν τύγχαινε νὰ ἤταν ὁ Πασὰς τῆς περιοχῆς καὶ ἡ νύφη ἤταν ὄμορφη ἤθελε νὰ κοιμηθεῖ μαζί της. Γι' αὐτὸ πολλὲς κοπέλλες εἶχαν κρυψῶνες κάτω ἀπὸ τὰ σπίτια καὶ κρυβόντουσαν, ὅταν ἔρχονταν Τοῦρκοι. Τέτοιοι κρυψῶνες ὑπῆρχαν σὲ πολλὰ σπίτια. Στοῦ Χ΄΄ Ἀδάμου, Καραμούζα, στῆς Δενώρας Θεολῆ κοντὰ στὴν ἐκκλησία Χαρδακιωτίσσης, στὸ σπίτι τοῦ παπᾶ Ζαχαρία στοῦ Χειλᾶ καὶ στοῦ Γιαγκουλῆ στὴν Συργανιάν.

Ὅταν οἱ κοπέλλες ἤταν ἀνάγκη νὰ κυκλοφορήσουν ἔξω φοροῦσαν παλιὰ ροῦχα γραίας καὶ ἐμαντίζοντο μὲ μαντήλι μέχρι τὰ μάτια γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὸ κυνηγητὸν τῶν Τούρκων. Αὐτὲς τὶς ἀσχήμιες τῶν Τούρκων ἤθελε ὁ ἱερεὺς Παπᾶ Ζαχαρίας νὰ τοὺς τὲς κόψει μιὰ καὶ καλὰ καὶ ἔδωσε ἐντολὴ σὰν ἔρχονται Τοῦρκοι νὰ τὸν εἰδοποιοῦν ἀμέσως.

ΜΕΡΟΣ Δ

Ἕνα ἀνοιξιάτικο δειλινὸ ποὺ ὁ ἥλιος κόντευε νὰ βασιλέψει καὶ ποὺ ἡ ὁμίχλη ἄρχισε νὰ σκεπάζει τὶς κορυφὲς τοῦ Πενταδάκτυλου καὶ τοῦ Κάρακα καὶ ποὺ τὰ πάντα μύριζαν ἀπὸ τοὺς λεμονανθοὺς ἡ Ζαπελοῦ (γιαγιὰ τῆς Ζαπελοῦς Νικολῆ, 86 ἐτῶν ποὺ ζεῖ σήμερα στὸν Συν. Στροβόλου), ὡραιοτάτη κοπέλα τῆς ἐποχῆς, φόρησε τὸ μεταξωτὸ ἔγχρωμο φουστάνι της, ντύθηκε στὴν χρυσοϋφαντη σάρκα της, κρέμμασε τὰ 32 χρυσᾶ της στὸν λαιμό της, ἔμπλεξε τὰ μεγάλα μαλλιά της ποὺ ἔφθαναν μέχρι τὴν μέση της, ἔδεσε στὸ κεφάλι τὸ κεντητὸ μαντήλι της, βγῆκε ἀπὸ τὴν μεγάλη αὐλόπορτα καὶ ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ ἔλαμπαν τὰ στενὰ κι ἔφεγγε αὐτὴ στὴ θέση τοῦ ἥλιου ποὺ πήγαινε νὰ βασιλέψει, γιὰ νὰ πάει στῆς γειτόνισσας της τῆς Μάνας τῆς Μακριᾶς ποὺ ἤταν ἐκεῖ μαζωγμένες ἡ μάνα τοῦ Μανιώτη καὶ ἄλλες γειτόνισσες. Στὸ στενὸ δρομάκι συνάντησε Τούρκους μεθυσμένους,σωστὰ θεριά, ποὺ ἐρχόντουσαν ἀπὸ τὸν Κεφαλόβρυσο. Οἱ Τοῦρκοι ὅρμησαν ἀπάνω της καὶ τὴν κυνήγησαν. Ἡ γυναίκα ἔτρεξε ἀπὸ περιβόλι σὲ περιβόλι γιὰ νὰ σωθεῖ. Ἔπεσε ἀπὸ μιὰ δόμη καὶ ἔσπασε τὸ πόδι της. Γλύτωσε ὅμως ἀπὸ τὰ χέρια τῶν βαρβάρων.

Ἡ ἀφορμὴ δόθηκε γιὰ τὸν Παπὰ ποὺ ἔλαβε γνῶσιν τοῦ ἐπεισοδίου. Κατέβηκε εἰς τὴν πλατέαν τοῦ χωριοῦ ὅπου συνήντησεν τοὺς μεθυσμένους Τούρκους. Ἤξερεν ἀπταίστως τὴν τουρκική, τοὺς προειδοποίησε. «Αὐτὰ τὰ καμώματα νὰ τὰ σταματήσετε. Σᾶς προειδοποιῶ ὅτι θάχουμε μεγάλες φασαρίες καὶ σκοτωμοὺς ἂν συνεχίσετε ἔτσι». Οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔτρεμαν λόγω τοῦ παραστήματος του καὶ γιατὶ τὰ μάτια του μιλοῦσαν μὲ σιγουριὰ γι' αὐτὰ ποὺ ἔλεγε. Ἤξεραν καλὰ οἱ Τοῦρκοι τὴν ἱστορία του καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά του καὶ τὴ μεγάλη οἰκογένειάν του. Τὶς πολλὲς ἀδερφές του τὶς πάντρεψεν στὴν Συργανιάν, Χαρδακιώτισσαν. Μὲ τὸν Ροῦσαν, τὸν Καραολιὰν καὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους. Μιὰν τὴν πάντρεψε μὲ τὸν Θαράπον τοῦ Κάσαρτου ἀπὸ τὴν Χαρδακιώτισσαν. Μὲ τὸν Κάσαρτον εἶχεν κι ἄλλην οἰκογενειακὴν συμπεθεριὰν ἀπὸ τὴν γυναίκα του καὶ ἀργότερα ἔκανε κι ἄλλη συμπεθεριὰ ποὺ ὁ ἐγγονὸς τοῦ Κάσαρτου Χ΄΄ Χρῖστος Πετάσης πῆρε τὴν κόρη τοῦ Παπαζαχαρία Ἐλεγκοῦ. Τὸν Κάσαρτον μὲ τοὺς γιοὺς καὶ τὰ πολλὰ ἐγγόνια τὸν ἔτρεμαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἔλεγαν: «Ἂν ἐλεῖπαν τὰ Κασαρτούθκια, τοὺς χριστιανοὺς θὰ τοὺς ἐπαίρναμε στὸ τσιγκερλή». Ἐπίσης τὸ συμπεθεριὸ μὲ τοὺς Χόπλαρους. Ὁ γιὸς τοῦ Παπαζαχαρία, Γιαννακὸς παντρεύτηκεν τὴν Ἑλένη Χ΄΄ Νοῦν, ἀδελφὴ τοῦ Χ΄΄ Νικόλα καὶ τῆς Χ΄΄ Χρίσταινας. Παιδιὰ τῆς Χ΄΄ Ἀντζελοῦς Χοιστοφῆ μιᾶς ἰσχυρᾶς γυναικείας φυσιογνωμίας ἀπὸ τὴν Συργανιὰν γιὰ τὴν ὁποία θὰ ἀσχοληθῶ εἰς ἄλλο κεφάλαιο. Γνωρίζον-

τας λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ὅτι ἠγεῖτο μεγάλων οἰκογενειῶν ἐφοβοῦντων καὶ ἐπειδὴ ἐγνώριζεν καὶ ἀπταίστως τὴν Τουρκικὴ οἱ Τοῦρκοι ἔβαλαν νερὸ στὸ κρασί τους. Κι ἔτσι ἀπεφάσισαν σὰν θἄρχονται στὸ χωριὸ καὶ θὰ θέλουν νὰ ἀγοράσουν κάτι, ἢ γιὰ ὁποιανδήποτε δουλειά, νὰ εἰδοποιοῦν τὸν ἱερέαν. Ὁ ἱερεὺς πολλὲς φορὲς ἀπουσίαζεν ἀπὸ τὸ χωριὸ γιατὶ ἐκτελοῦσε χρέη εἰσπράκτορα τῶν φόρων τῶν χριστιανῶν ποὺ μάζευεν ἡ ἐκκλησία καὶ τὰ πλήρωνε στὴν Τουρκικὴ Διοίκηση Λευκωσίας. Γι' αὐτὸ ἡ ἐντολή του στὴν γυναῖκα του καὶ τὰ παιδιά του ἦταν ρητή: «Σὰν λείπω καὶ κτυποῦν οἱ Τοῦρκοι τὴν πόρτα νὰ κρύβεσθε στὸ σπίτι καὶ νὰ μὴ ἀνοίγετε».

Οἱ βάρβαροι ἔδωσαν ὑποσχέσεις πολλὲς φορὲς τὶς τηροῦσαν καὶ πολλὲς φορὲς δὲν τὶς τηροῦσαν. Γιὰ νὰ ἀποδυναμώσουν τὶς ἐκκλησίες οἰκονομικὰ ἐδιοργάνωναν τὴν νύχτα ληστεῖες καὶ ἔκλεβαν τὰ λεφτὰ καὶ τὰ ἀσημικὰ καὶ δισκοπότηρα τῶν ἐκκλησιῶν. Γι' αὐτὸ στὴν ἐκκλησία Χαρδακιωτίσσης ὑπῆρχε κάτω ἀπὸ τὸν γυναικωνίτην κρύπτη ὅπου ἐκρύβονταν ἐκ περιτροπῆς νέοι ὅλα τὰ βράδυα γιὰ τὴν φρούρησιν τῶν ἐκκλησιῶν, τὰ δὲ λεφτὰ μόλις μαζευόντουσαν τὰ μετέφερεν στὸ σπίτι του καὶ τὰ φύλαγε σὲ σεντούκι.α ὁ τίμιος ταμίας τῆς ἐκκλησίας Χ'' Ἀντώνης Μέντζης.

Μεταξὺ αὐτῶν ποὺ φρουροῦσαν τὴν ἐκκλησίαν τὰ βράδυα ἦταν ὁ Βραχίμης Ζαχαρία ποὺ πέθανε πρὸ 78 ἐτῶν, ὁ Δημήτρης Χ'' Ἰωσὴφ ποὺ πέθανε εἰς ἡλικία 90 ἐτῶν πρὸ 18 ἔτη περίπου, ὁ Χ'' Σέρκης Χ'' Ἀντώνη ποὺ πέθανε εἰς ἡλικία 85 ἐτῶν πρὸ 20ετίας, ὁ Χ'' Ἰωσὴφ ποὺ πέθανε πρὸ 65 ἐτῶν εἰς ἡλικία 112 ἐτῶν καὶ ὁ Θεράπος Κάσαρτος ποὺ πέθανε πρὸ 60 καὶ πλέον ἐτῶν εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν.

Μιὰ νύχτα τρεῖς Τοῦρκοι πῆγαν νὰ κουσέψουν τὴν ἐκκλησία Συργανιᾶς. Ὁ Καμπουρονικόλας πατέρας τοῦ Χρίστου Νικόλα Καμπούρη ποὺ πέθανε πρὸ 20 περίπου ἐτῶν σὲ ἡλικία 80 περίπου ἐτῶν καὶ τοῦ ὁποίου τὸ σπίτι ἐγειτνίαζεν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Συργανιᾶς τοὺς ἀντελήφθη. Ἀμέσως εἰδοποίησεν τὸν Κωστάντινον Κάττον καὶ τὸν γέρο Πάτσαλον. Ὁ Κωνστάντινος ὁ Κάττος ἦταν πατέρας τοῦ Νικολῆ Κάττου ποὺ πέθανεν πρὸ 25 ἐτῶν εἰς ἡλικίαν 83 ἐτῶν. Προσέτρεξεν καὶ πρόλαβαν τοὺς Τούρκους στὴν ἐκκλησίαν νὰ προβαίνουν εἰς τὸ βέβηλον ἔργον τους. Τοὺς σκότωσαν, τοὺς κατατεμάχισαν καὶ τοὺς μετέφεραν μὲ γαϊδούρια εἰς τὴν τοποθεσίαν Κακοδιάβατος ὅπου καὶ τοὺς ἔθαψαν. Καθάρισαν καλὰ τὸν χῶρον τῆς ἐκκλησίας οὕτως ὥστε νὰ μὴν ἀφήσουν ἴχνη. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἦρθαν Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ μὲ ἀπειλητικὲς διαθέσεις. Ὁ ἱερεὺς Παπὰ Ζαχαρίας ἐνημερώθη ἔγκαιρα ἀπὸ τὸν Κάττον καὶ Πάτσαλον διὰ τὸ περιστατικὸν καὶ μίαν καὶ οἱ Τοῦρκοι δὲν βρῆκαν ἴχνη, τοὺς ἔπεισεν καὶ ἔφυγαν.

ΜΕΡΟΣ Ε

Ὁ ἱερεὺς Παπὰ Ζαχαρίας καθόταν στὸ μπαλκόνιν τῆς οἰκίας του καὶ ἔβλεπεν κάτω τὰ πράσινα δένδρα τῶν περιβολιῶν καὶ ποὺ καὶ ποὺ ἔριχνε τὰ βλέμματα του καὶ πρὸς τὸ ὕψωμα ποὺ ἦταν ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἄννας ποὺ ἦταν ἀρκετὰ μακρυὰ ἀπὸ τὸ σπίτι του ἀλλὰ ἀπέναντι σ' αὐτό. Ὅπως καθόταν ἄκουσε βαβυλωνία, ἀλαλαγμούς, βιολιὰ καὶ νταούλια νἄρχονται ἀπὸ τὴν πλατέαν τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦταν δὲν ἔβλεπε τίποτα. Φώναξε τὸν Ἀντζουλον τοῦ Καλτήρα. «Νὰ πᾶ νὰ δῆς τὶ γίνεται στὸν Πλάτανον, στὴν πλατέαν, καὶ νὰ μοῦ πῆς».

Τρεχάτος ἔφυγε ὁ Καλτήρας, γιατὶ τὰ λεγόμενα τοῦ Παπᾶ ἦταν γιὰ ὅλους προσταγή. Ἐπέστρεψε καὶ τοῦ εἶπε πὼς πολλοὶ Τοῦρκοι ἦρθαν στὴν πλατέαν, παρήγγειλαν κρασὶν καὶ πὼς χορεύουν καὶ προκαλοῦν τοὺς χριστιανούς. Ὁ παπὰς ἀγρίεψεν. Σηκώθηκεν πάνω ἀπὸ τὸ κάθισμά του, κοίταξε ἀπέναντι στὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας Ἄννας ἔκανε τὸν σταυρό του τρεῖς φορὲς καὶ εἶπε: «Βοήθα Ἁγία Ἄννα μου' Πάλιν ἦρθαν οἱ ἀβάπτιστοι. Σήμερα θὰ χωρήσουν οἱ ἁμαρτωλοὶ ποὺ τοὺς δικαίους». Μπῆκεν στὸν νοντά του διαστικός. Πῆρε ὁ μπαστούνι του ποὺ ἦταν καμωμένον ἀπὸ ἀγριελιὲς καὶ ποὺ τοῦ τὸ ἔφεραν

χριστιανοὶ ἀπὸ τὸν Πενταδάκτυλον καὶ ποὺ ἔφθανεν μέχρι τοὺς ὤμους του καὶ μὲ μεγάλα βήματα ξεκίνησεν γιὰ τὴν πλατείαν τοῦ χωριοῦ. 'Απ' ἐκεῖ ποὺ περνοῦσεν τὸν ἀκολουθοῦσαν ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ξωπίσω. Δὲν τοῦ μιλοῦσεν κανείς. Προμάντευαν πὼς μεγάλο κακὸ θὰ γινόταν. Ἔφθασαν στὴν πλατείαν τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ συνήντησαν πολλοὺς Τούρκους μεθυσμένους νὰ κάθονται γύρω σὲ μαξιλάρια καὶ κιλίμια καὶ ἀρκετοὺς χριστιανοὺς κουμπημένους μακρυὰ στοὺς τοίχους, φοβισμένους, νὰ παρακολουθοῦν τὸ τί γινόταν. Στὴν μέσην τῆς πλατέας ἕνας Τοῦρκος καὶ ἕνας Χριστιανὸς χορεύουν τὸν χορὸ τοῦ δρεπανιοῦ.

Οἱ Τοῦρκοι οὐρλιάζουν, φωνάζουν κτυποῦν τὰ νταούλια καὶ ἐνθαρρύνουν τὸν Τοῦρκο γιὰ νὰ βγεῖ νικητής. Σὰν πλησίασεν ὁ παπᾶς, ξεκουμπᾶνε οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τοὺς τοίχους ἀναθαρρεύουν φιλοῦν τὸ χέρι του παπᾶ καὶ στέκονται δίπλα του. Μερικοὶ Τοῦρκοι σηκώνονται μόλις βλέπουν τὸν παπᾶν. Ἕνας τοποθετεῖ 2—3 μαξιλάρες καὶ προτείνει στὸν παπᾶ νὰ καθίσει. Ὁ παπᾶς ἀρνεῖται καὶ προστάζει νὰ σταματήσουν τὰ νταούλια, νὰ σταματήσουν οἱ φωνές, νὰ παίζει μόνον τὸ βιολὶ καὶ τὸ λαοῦτο καὶ νὰ χορέψουν Τοῦρκος καὶ Χριστιανὸς γιὰ νὰ δοῦν ποιὸς θάναι ὁ νικητής. Ἔτσι καὶ ἔγινε. Ὁ Τοῦρκος ἄριστος Χορευτὴς μὰ καὶ ἐπιδέξιος ὅπως καὶ ὁ Χριστιανός — ποὺ ἦταν ὁ πατέρας ἢ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλη τοῦ Σιειλᾶ — ἀπὸ τὴν Συργανιάν, ἦταν γερὸς χορευτὴς καὶ δυνατὸν παλληκάρι μὲ μεγάλην ἀντοχήν. Ὁ χορὸς συνεχίστηκε ἀρκετὴν ὥραν. Μὰ κι οἱ δυὸ χορευτές ἄντεχαν. Πολλὲς φορὲς ὁ Τοῦρκος ἔφερε τὸ δρεπάνι στὸ λαιμὸν τοῦ Χειλᾶ προσπαθώντας νὰ τοῦ πάρει τὸ φέσιν ἀπὸ τὸ κεφάλι καὶ νὰ βγεῖ νικητής. Ὁ παπᾶς βλέποντας τὴν σκηνὴν σηκωνόταν ἡ ψυχή του ἀπὸ τὴν θέση της. Καὶ ἔλεγε: «Παναγία μου καὶ βοήθα, γιατὶ ἂν κερδίσουν οἱ Τοῦρκοι δὲν θὰ μᾶς καθήσουν πλέον στὸ χωριόν». Καὶ κουνώντας τὴν μαγκούραν του σὰν τὸν Ἅγιον Γεώργιον ποὺ χαντζάρωσε τὸν δράκοντα ἔλεγε χαμηλοφώνως στὸν Χειλᾶν: «Χοὺμ, χοὺμ, χοὺμ», δίνοντάς του θάρρος. Σὲ μιὰν στιγμὴν ὁ Χειλὰς βρέθηκεν σὲ δύσκολη θέση, γιατὶ τὸ σπαθὶν τοῦ Τούρκου κούμπησεν στὸ κεφάλιν του. Μὲ μιὰν ἀπότομη κίνηση τοῦ κεφαλιοῦ ἀποφεύγει τὸ πιάσιμο τοῦ φεσιοῦ του ἢ τὸ πλήγωμα τῆς κεφαλῆς καὶ ἐκεῖ ποὺ ὁ Τοῦρκος πῆρε τὸν γῦρον τοῦ χοροῦ καὶ ψίλωσε τὸ δεξί του πόδι ἀπάνω, ὁ Χειλὰς μὲ γρήγορη κίνηση τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ ποὺ βαστοῦσε τὸ δρεπάνι, πῆρε μὲ τὸ δρεπάνι τὸ τσαρούχι τοῦ Τούρκου καὶ τοῦ τὸ ἔβγαλε. Ἦταν πλέον ὁ νικητής. Οἱ Τοῦρκοι πρὸς στιγμῆς τὸ δέχτηκαν καὶ χαμογέλασαν. Οἱ Χριστιανοὶ ἐνθουσιάστηκαν. Ὁ παπᾶς αὐθόρμητα ἀγκαλιάζει τὸν Χειλάν. Ὁ Χειλὰς φιλᾶ τὸ χέρι τοῦ παπᾶ. Σὰν πέρασε λίγος χρόνος οἱ Τοῦρκοι ἀγρίεψαν καὶ τὸ θεώρησαν προσβολή. Συζήτησαν μὲ τὸν παπᾶν ἀρκετὴν ὥραν καὶ στὸ τέλος ὑπεχώρησαν καὶ ὑποσχέθησαν νὰ διασκεδάσουν ἥσυχα. Καὶ κράτησαν μαζί τους στὴν διασκέδαση τὸν νικητὴν Ἕλληνα χορευτή. Ὁ ἱερεὺς εὐχαριστημένος καὶ ἀφοῦ δειλίνωσεν πιὰ πῆγε στὴν ἐκκλησία γιὰ τὸν ἑσπερινὸ γιὰ νὰ εὐχαριστήσει τὸν Θεὸ ποὺ βοήθησε καὶ νίκησεν ὁ Ἕλληνας.

Οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τότε δὲν ξαναεπιχείρησαν νὰ προκαλέσουν διὰ χορόν.

ΜΕΡΟΣ ΣΤ'

Ἐνῶ ἡ ζωὴ στὸ χωριὸ κυλοῦσε κάπως ἥσυχα ἕνα πρωϊνὸ ἀκούγονται θρῆνοι, ὀδυρμοὶ καὶ κλάματα. Ὁ Γεώργιος Ἀντζουλὴς ἀπὸ τὴν Συργανιάν πέθανε. Τὸν κλαίει καὶ τὸν κηδεύει ὅλη ἡ κοινότητα γιατὶ πέθανε πρόωρα μὰ καὶ γιατὶ ἦταν καλὸς ἄνθρωπος καὶ καλὸς χριστιανός. Ἐγκαταλείπει τὴν γυναίκα του Ἑλένη ἢ Σιηρατοῦν ἔγκυον. Οἱ Τοῦρκοι δὲν χάνουν καιρό. Φορολογοῦν τὴν χήρα μὲ φόρο μιὰ χρυσὴ λίρα. Ποῦ νὰ βρεῖ ἡ χήρα τὴ λίρα;

Οἱ Τοῦρκοι τὴν ἔκλεισαν στὴν φυλακή. Ὁ φόρος λεγόταν «Τεμετουάττιν». Ὅταν τὴν ἔκλεισαν στὴν φυλακὴν ὁ γιός της, ὁ Γιώρκος, ἦταν ἀκόμα μωρό. Δὲν ἔβγαινε δυὸ μηνῶν. Γι' αὐτὸ τὴν νύχταν τὸν κατέβαζαν μὲ ζεμπίλι ἀπὸ τὴν ἀρσέραν τῆς φυλακῆς καὶ τὸν βύζαινε.

Μιὰ ὁδὸς ὑπῆρχε γιὰ τὴν χήρα: ἢ θὰ

εὕρισκε τὴ λίρα νὰ τὴν πληρώσει, πράγμα ἀδύνατον γιὰ τὴν ἐποχήν, ἢ θὰ ὑπέκυπτε στὶς ἀρέξεις τῶν Τούρκων καὶ θὰ ἔκαμνε τὰ παιδιά της Τουρκάκια γιὰ νὰ γλυτώσει. Οὔτε τὸ ἕνα μποροῦσε νὰ γίνει οὔτε τὸ ἄλλο. Γι' αὐτὸ καὶ παρέμεινε στὴ φυλακή.

Ὁ παπὰ Ζαχαρίας ἔκαμεν ἔρανο. Ἄλλος δεκάρα, ἄλλος μισὸ γρόσι καὶ ἄλλος γρόσι, μάζεψεν ὁ παπὰς τὴν λίραν καὶ ἔβγαλε τὴν Σιειρατοῦς ἀπὸ τὴν φυλακή. Τὸν μικρὸν υἱὸν τῆς Σιειρατοῦς τὸν βάπτισαν καὶ τοῦ ἔδωσαν τὸ ὄνομα τοῦ πατρός του Γεώργιον, ἐπειδὴ ὅταν πέθανε ὁ πατέρας του ἦταν ἀκόμα ἀγέννητος.

Στὴν συνοικίαν Χαρδακιώτισσα εἶχεν ἐγκατασταθεῖ μιὰ τουρκικὴ οἰκογένεια. Πρόγονοι τοῦ Μουσταφᾶ τοῦ Μουράτι καὶ τῆς Ταυρκάλιας Πεμπές, τῆς τελευταίας τούρκισσας κατοίκου τῆς Χαρδακιώτισσας, ποὺ πέθανε πρὸ 60 περίπου ἐτῶν. Στὴν οἰκογένειαν αὐτὴ μπαινόβγαινεν ὁ Τοῦρκος Μεχμὲτ ποὺχε μαγαζιὰ στὴν Γαληνόπολη τῆς Καρπασίας· εἶχεν καλὰ τὸ δικό του κι ἦταν ζεζίλης καὶ ἤθελε νὰ γίνεται πάντα τὸ δικό του. Διάλεξεν μιὰν ὄμορφη κοπέλλαν φτωχὴ καὶ ὀρφανὴ καὶ μὲ τὸ ἔτσι θέλω μπῆκε στὸ σπίτι της. Τοῦτο τὸ πράγμα ὁ παπὰ Ζαχαρίας δὲν τὸ χώνευε. Μὰ καὶ ἡ Ἑλληνίδα δὲν ἤθελε ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ μείνει μὲ τὸν Τοῦρκο. Ὁ Τοῦρκος Μεχεμέτης ἤθελε σώνει καὶ καλὰ τὰ παιδιὰ ποὺ ἀπόκτησε μὲ τὴν Ἑλληνίδα νὰ τὰ κάμει Τούρκους. Μὰ ἡ Ἑλληνίδα τὰ κουβέντιασε μὲ τὸν παπὰ Ζαχαρία καὶ τὴ νύχταν ἐπαιρνε τὰ παιδιὰ κι ὁ παπὰς τὰ ἐβάπτιζε καὶ τὰ κοινωνοῦσε.

Ἔτσι μὲ τοὺς Τούρκους εἶχαν τουρκικὰ ὀνόματα καὶ μὲ τοὺς Ἕλληνες Ἑλληνικά. Ἔτσι ἡ κόρη τους ἡ Κατίνα λεγόταν Μειρένη καὶ μὲ τοὺς Χριστιανοὺς Κατίνα. Ἀργότερα ἐπὶ ἀγγλικῆς κατοχῆς πῆγε στὸν Ἅγιον Τάφον κι ἔγινε Χ'' Κατίνα. Τὰ ἄλλα παιδιὰ τοῦ Μεχεμέτη κι αὐτὰ ἠκολούθησαν τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. Τὸν ἕναν ὅμως τὸν μικρὸν υἱόν του ὁ Μεχεμέτης ἤθελε μὲ τὸ ἔτσι θέλω νὰ τὸν κάνει Τοῦρκο. Ὁ μικρὸς ὅμως (ποὺ λεγόταν Β.), ἦταν καλὰ δασκαλεμένες ἀπὸ τὴν μάναν του ποὺ εἶχεν καθοδηγητὴν καὶ προστάτην τὸν Παπάν. Μιὰ μέρα ὁ Μεχεμέτης πῆρε τὸν μικρὸν Β. καὶ τὸν πῆγε στὴν Γαλονόπορνη μὲ σκοπὸ νὰ τὸν κάνει σουννέττι. Ὅταν ἔφθασε στὴν Γαληνόπορνη οἱ Τοῦρκοι ὑπεδέχθησαν τὸν μικρόν: τοῦ κέρασαν ὅλοι λοκούμια καὶ ζαχαρωτὰ καὶ ἐκάμαν τὶς ἑτοιμασίες γιὰ τὸ σουννέττι. Ὁ μικρὸς Β. σὰν ἑτοιμαζόντουσαν στὸ σπίτι γιὰ νὰ ἀρχίσει ἡ τελετὴ γιὰ τὸ σουννέττι, διέλαθεν τῆς προσοχῆς τῶν Τούρκων καβαλλίκεψεν στὸ μουλάρι καὶ κτυπώντας συνεχῶς τὸ ἄλογον γιὰ νὰ τρέχει ἔφθασεν στὴν Κυθρέα.

Οἱ Τοῦρκοι ὅταν τὸ ἀντελήφθησαν προσπάθησαν νὰ τὸν φθάσουν ἀλλὰ δὲν τὸ κατόρθωσαν καὶ ἡ τελευταία προσπάθεια τοῦ Μεμεχέτη νὰ δημιουργήσει τουρκικὴν οἰκογένειαν στὴν Χαρδακιώτισσαν ἀπέτυχεν. Ὅλα τὰ παιδιά του ἔγιναν Χριστιανοὶ καὶ ἐπαντρεύθηκαν μὲ Χριστιανοὺς καὶ ὄχι μόνον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Μουράτη, ἀφοῦ δὲν ἔβρισκε νὰ παντρέψει τὰ παιδιά της, σιγὰ-σιγὰ ἐγκαταστάθηκε στὴν Λευκωσία. Ἡ τελευταία ἐναπομείνασα, ἡ Πεμπέ, ἐπήγαινε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν Χαρδακιωτίσσης κι ἔμενεν ἔξω καὶ ἄκουε τὴν λειτουργίαν. Τὰ χωράφια τῶν Τουρκούδων τ' ἀγόρασε ὁ Βαρέλιας ἐκ Χαρδακιωτίσσης. Καὶ ἔτσι διελύθη καὶ αὐτὴ ἡ μικρὴ τουρκικὴ ἑστία. Εἶναι περιττὸν ν' ἀναφέρω ὅτι ὁ ἱερεὺς ἐπισκέπτετο συχνὰ τὴν μητέρα καὶ τὴν Ἑλληνίδα ποὺ πῆρε ὁ Μεχεμέτης καὶ τὶς καθοδηγοῦσε καὶ τὶς βοηθοῦσε μὲ κάθε τρόπον γιὰ νὰ μὴ γίνει τὸ δικὸ τοῦ Μεχεμέτη.

ΜΕΡΟΣ Ζ'

Μιὰν ἡμέραν ἀνοιξιάτικην ποὺ ὁ ἥλιος κόντευεν νὰ φθάσει καταμεσὶς τοῦ οὐρανοῦ καὶ π' ἔστελνε τὲς χρυσὲς ἀκτῖνες κάτω στὴν γῆν καὶ ποὺ ἡ Κυθρέα ἦταν ντυμένη στὸ καταπράσινον καὶ ποὺ ὁ ἀέρας ἔφερνεν τὴν εὐωδιὰν ἀπὸ τὰ ἀνθισμένα δένδρα τῶν περιβολιῶν καὶ ἀπὸ τὲς ἀνθισμένες ἀγριοτριανταφυλιὲς καὶ μουσιέττες ποὺ φύτρωναν μπόλικες στοὺς ποταμοὺς τοῦ κεφαλόβρυσου, ὁ παπὰς σαμάρωνεν τ' ἄλο-

γον του, «τὴν φοράδαν του» ὅπως τὴν ἔλεγεν, φόρτωσε πάνω τὸ δισάκι, ἔχωσε μέσα τὸ κυνηγετικόν του ὅπλο, πέταξε πάνω στὸ ζῶον τὸ ἔγχρωμον πεύτσι ποὺ τοῦ ὕφαινε ἡ παπαδιά του κι ἡ συγγένεισσα του μάνα τῆς Κλεοπούς, ἄνοιξε τὸ μεγάλο ξωπόρτιν, ἄδραξε τὸ ἄλογο ἀπὸ τὰ χαλινάρια κοντὰ στὸ λιθάρι, καβαλλίκεψε τὸ ἄλογον καὶ τὸ χαΐδεψε στὴν χαίτην. Τ' ἄλογον πῆρε τὸν ἀνήφορον, κατάλαβε πὼς ὁ παπὰς ἤθελε νὰ πάει στὸν Κεφαλόβρυσο. Καὶ ἔτρεχε τ' ἄλογο γιατὶ ἤθελε κι αὐτὸ νὰ πάει στὸν Κεφαλόβρυσο γιατὶ σὰν ἔφταναν κεῖ ὁ παπὰς τοῦ ἔβγαζε τὰ χαλινάρια καὶ τὸ ἄφηνεν ἐλεύθερο στοὺς ποταμοὺς τοῦ Κεφαλόβρυσου. Καὶ ἔτρωγε τὸ ἄλογον λίγες μπουκιὲς καλαμίδια, λίγες μπουκιὲς ἀγριόχορτα καὶ ρουφοῦσε καὶ λίγο δροσάτο νερὸ ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς τοῦ Κεφαλόβρυσου καὶ μέσα μέσα ψήλωνε τὸ κεφάλι καὶ ἔριχνε καὶ καμιὰ ματιὰ γιὰ νὰ δεῖ ἂν ὁπ απὰς ἦτανε στὴν πλατέαν τοῦ Κεφαλόβρυσου. Ὁ παπὰς ἀκουμπισμένος στὸν γέρο πλάτανον, διάβαζεν τὴν Ἁγίαν Γραφὴν κι ὅταν ἔφθασεν στὸ «οὗτοι ἐν ἅρμασι καὶ ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ μας» ἔκλεισε τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ σκεφτόταν κι ἔλεγεν ἀπὸ μέσα του: «Οἱ Τοῦρκοι ἔχουν καὶ ἅρματα, καὶ ἵππους, καὶ ὅπλα, ἐμεῖς δὲν ἔχουμε τίποτα. Πολεμοῦμε, Θεέ μου, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ὀνόματός Σου καὶ γιὰ τ' ὄνομά Σου. Κάτω στὴν Ἑλλάδα πολέμησαν καὶ πολεμοῦν τοὺς βαρβάρους μὲ τὴν βοήθεια Σου καὶ μὲ τ' ὄνομά Σου. Ἐμεῖς δὲν ἔχουμε καθόλου ὅπλα. Βοήθησε μας καὶ μᾶς. Κι ἐρχόταν πάλι στὸ μυαλό του ἡ Γραφὴ: «Οὗτοι ἐν ἅρμασι καὶ ἐν ἵπποις». Καὶ ἐκείνην τὴν στιγμὴν βλέπει ἀπὸ τὸ μονοπάτι κάμπουσους καβαλλαρέους Τούρκους στ' ἄλογα νὰ ἔρχονται πρὸς τὸν Κεφαλόβρυσον. Σὰν πλησίασαν κατάλαβε πὼς στὴν μέσην εἶχαν ἕνα καβαλλάρη ποὺ καθόταν σὲ κεντητὰ μαξιλάρια ἀπὸ τὸ πλουμιστὸ ζιμπούνιν καὶ ἀπὸ τὸ χρυσοῦφαντον τταραπουλοῦζιν του βεβαιώθηκε πὼς ἦταν κάποιος Τοῦρκος μεγάλος ἢ Πασάς. Οἱ Τοῦρκοι πῆραν τ' ἄλογον ἀπὸ τὰ χαλινάρια καὶ ἔβαλαν σκάλες γιὰ νὰ κατέβει ἀπὸ τὸ ἄλογο ὁ Πασάς. Ἔκαναν ὅλοι πίσω καὶ ὁ Ἀγὰς πῆρε τὴν πετρόσκαλα γιὰ νὰ κατέβει στὴν πηγὴν τοῦ Κεφαλόβρυσου. Ὁ παπὰς σκεφτόταν πὼς κάποιος ἐπίσημος θὰ ἦταν καὶ πὼς θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὴν παρουσίαν του καὶ νὰ τοῦ θέσει παράπονα τῶν κατοίκων ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ εἰδικὰ γιὰ τὰ προνόμια τῶν νερῶν τοῦ Κεφαλόβρυσου. Γι' αὐτὸν μόλις ὁ Τοῦρκος πλησίασε ἀλληλοχαιρετήθηκαν. Ὁ παπὰς τοῦπε: «Φὸς, γκελτινὶζ ἐφέντη» (καλωσώρισες κύριε) «Φὲ σιουκιούρετεριμ πποπὰζ ἐφέντη» (εὐχαριστῶ παπά μου). Ὁ παπὰς πρόσταξε νὰ τοῦ κεράσουν καφέ. Ὁ Τοῦρκος παράγγειλεν καφὲ σὲ μιὰ μεγάλη κούπα ποὺ πίνανε καφὲ καὶ χόρταιναν 10 ἄτομα. Καὶ ἄρχισε νὰ ρουφᾶ καφὲ διαστικός. Φαινόταν κουρασμένος. Φαίνεται τὸν κούρασε ἡ καβάλλα τῶν 2 ὡρῶν στ' ἄλογο, μέχρι ποὺ νἄρθει ἀπὸ τὴν Λευκωσία. Ὁ παπὰς δὲν ἔχασε καιρόν. Τὸ μεσημέρι ἤδη πέρασε. Ἔδωσε ἐντολὴν νὰ σφάξουν κότα καὶ νὰ βράσουν καὶ μακαρόνια τοῦ σιμιλιοῦ. Ποὺ τὰ πρόσφεραν μὲ μυρισμένη τρυφτὴν ἀναρὴν τοῦ Πενταδάκτυλου. Ὁ παπὰς τοῦκανε τὸ τραπέζι καὶ τὸν ἔπρασεν στὴν κουβέντα. Ὁ Τοῦρκος φαινόταν καλοκάγαθος. Ἐξήγησεν πὼς ἦταν πλούσιος ἔμπορος καὶ ἐφέντης ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ δὲ μποροῦσε νὰ βοηθήσει στὴν τουρκικὴ διοίκηση τῆς Κύπρου γιατὶ ἦρθε σὰν ἐπισκέπτης καὶ ἦρθε νὰ δεῖ τὰ φημισμένα νερὰ τοῦ Κεφαλόβρυσου. Ὁ Τοῦρκος μετὰ τὸ φαγητὸ ἔφυγε εὐχαριστώντας τὸν παπά.

Οἱ Τοῦρκοι πολλὲς φορὲς ἐπεδίωκαν τὴν κατάληψη τῶν ἀλευρομύλων τῆς Κυθρέας διὰ νὰ ἔχουν στὰς χεῖρας των τὸν ἔλεγχο τῶν ἀλευρῶν. Περὶ τὸ 1715 ἐπαναστατήσαντες Τοῦρκοι κατέλαβον τοὺς ἀλευρομύλους καὶ ἔκοψαν τὴν τροφοδοσίαν τῆς Λευκωσίας διὰ ἀλεύρων καὶ ἐξεβίασαν τὴν τουρκικὴν διοίκησιν ὅπως παραδοθεῖ. Καὶ οἱ ἱερεῖς ὅμως πρὸς καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν πιστῶν εἶχαν λόγον εἰς τὰ θέματα τῶν ἀλευρομύλων. Γι' αὐτὸ εἶχαν παράδοσιν πὼς ὁ Ἅγιος Δημητριανὸς διετέλεσεν κι αὐτὸς μυλωνᾶς. Ἔτσι καὶ ἀρκετοὶ ἱερεῖς διετέλεσαν μυλωνάδες. Ὅπως ὁ παπὰ Γαβριὴλ Ἀντζουλῆ. Καὶ ὁ παπὰ Ζαχαρίας μὲ τὴν σειρά του πήγαινε εἰς τὰ

'Ελληνικὰ νησιὰ καὶ ἔφερνε ἀγγεῖα ἑλληνικὰ καὶ πιάτα ποὺ εἶχαν τὴν 'Αγία Σοφίαν καὶ περνοῦσε καὶ ἀπὸ τὴν Τουρκίαν καὶ ἔφερνε μυλόπετρες γιὰ τοὺς ἀλευρομύλους. Ἔτσι σ' ἕνα του λοιπὸν ταξίδι κατέβηκεν στὴν Τουρκίαν. Κάθησε σ' ἕνα καφενεῖον ἐνῶ καθόταν τὸν πλησιάζει ἕνας Τοῦρκος καλοντυμένος. «Καλοσώρισες παπά μου», τοῦ λέει. «Μὲ κατάλαβες;» Τοῦ λέει ὁ παπάς: «Ὄχι». Τοῦ λέει: «Δὲν εἶσαι ὁ παπὰς Ζαχαρίας ἀπὸ τὴν Κυθρέα; Θυμᾶσαι ποὺ ἦρθα στὴν Κυθρέα καὶ μὲ φιλοξένησες τὴν τάδε ἐποχή; Τὶ ἦρθες ἐδῶ νὰ κάνεις;» Κι ὁ παπάς τοῦ εἶπε: «Ἦρθα νὰ πάρω μυλόπετρες». Κι ὁ Τοῦρκος τοῦ ἀπάντησε: «Τώρα εἶμαι πασὰς καὶ ἔχω δικό μου λατομεῖο, ποὺ κάμνει μυλόπετρες καὶ ὅτι θέλεις θὰ σὲ βοηθήσω».

Φιλοξένησε τὸν παπά, τοῦ δώρισε καὶ ἕνα ζεῦγος ἀπὸ λιθάρια γιὰ ἄλεμμα σιταριοῦ καὶ ὑπεσχέθη στὸν ἱερέα κάθε βοήθεια γιὰ τὰ προνόμια τῶν νερῶν τοῦ Κεφαλόβρυσου. Καὶ πράγματι ὁ Τοῦρκος βοήθησε. Καὶ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνηση ἐξέδωσε φιρμάνι γιὰ τὰ νερά, ποὺ εἶχεν πάνω τὶς πενταλιὲς τοὺς Πασιάδες καὶ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Σουλτάνου.

'Ο Σάββα πασιᾶς ἐσυμβούλεψε τὸν παπά νὰ μαζέψει τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τὸ Παλαίκυθρο καὶ πάνω καὶ νὰ πᾶν νὰ κτίσουν τὸν Κεφαλόβρυσον κοντὰ εἰς τὴν πηγὴν γιὰ νὰ μὴν χάσουν τὸ δικαίωμα. 'Εμάζεψεν καὶ ὁ παπὰς κάμποσον κόσμον, ἐμάζεψεν πέτρες, ἐκάμαν πηλὸν καὶ ἔκτισαν τὴν πηγὴν τοῦ Κεφαλόβρυσου καὶ ἐκουβερτῶσαν καὶ τὸν ποταμὸν ἀπὸ πάνω καὶ ἔτσι ἀσφάλεισαν τὰ δικαιώματα.

'Ο Παπαζαχαρίας ἀνελάμβανε καὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἔτσι διὰ νὰ διευκολύνει τοὺς χριστιανοὺς ἔπαιρνε καὶ γεννήματα: δηλαδὴ μαλλίν, σιτάρι κτλ. καὶ ἂν κανένας χριστιανὸς δὲν εἶχε λεφτὰ τοῦ ἐκανόνειζεν ὁ ἴδιος. Αὐτὴ ἡ ἀγαθοεργὸς πρᾶξη του καὶ διάφοροι ἄλλοι λόγοι ὡδήγησαν εἰς τὸ νὰ δημευθεῖ ὁλόκληρη ἡ περιουσία του.

'Επίσης ὅταν κανεὶς χριστιανὸς ἐσκότωνε κανένα Τοῦρκο γιὰ λόγους τιμῆς ἢ γιὰ λόγους ἐθνικοῦ φιλοτίμου, ὁ ἱερέας τοὺς ἐφυγάδευε μὲ καράβια στὴν 'Ελλάδα ἢ τοὺς ἔκρυβε μέχρι νὰ ξεχασθεῖ ἡ ὑπόθεση. Ἂν κανένας ὡδηγεῖτο ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰς τὰς φυλακὰς ὁ ἱερεὺς μέσον τοῦ 'Αρχιεπισκόπου τὸν ἐβοηθοῦσε νὰ γλυτώσει. Γενικὰ οἱ γέροντες μέχρι σήμερα λέγουν ὅτι ὁ Παπαζαχαρίας «ἔκοφκεν λόους». Ἦταν δραστήριος καὶ «ἐπόσπαζεν ἄδρωπον ποὺ τὴν κρεμάλλα».

'Η πατριωτικὴ δράσις τοῦ παπὰ Ζαχαρία ἀφῆκεν ἐποχήν. 'Επὶ ἐποχῆς 'Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου ἔγιναν τὰ πρῶτα ἑνωτικὰ ψηφίσματα κι ὁ ἱερεὺς ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτὴν κίνησιν. Κι ὅταν ἔγινεν μία μεγάλη παρέλασις (πάλιν ἐπὶ Σωφρονίου) ποὺ ὅλος ὁ κόσμος κατέβηκεν πεζὸς ἀπὸ τὴν Κυθρέαν στὴν Λευκωσία, ὁ Παπαζαχαρίας ἡγήθη αὐτῆς τῆς παρελάσεως μέχρι τὴν Λευκωσίαν καὶ ἄνκαι ἦτο γέρων. Τὴν σημαίαν τὴν ἑλληνικὴν πάνω σὲ ἕνα μεγάλο κοντάρι ἀπὸ κυπαρίσσι τὴν μετέφερεν ἀπὸ τὴν Συργανιὰν μέχρι τὴν πλατέαν Χαρδακιωτίσσης καὶ ἀπ' ἐκεῖ τὴν παρέδωσεν σὲ ἄλλον.

Τὴν θυγατέραν αὐτοῦ, Πολυξένην, τὴν ἔκαμεν διδασκάλισσαν γιὰ νὰ διδάσκει στὰ παιδιὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. 'Η Πολυξένη ἔγινε μιὰ πολὺ καλὴ καὶ αὐστηροτάτη διδασκάλισσα μιὰ ἀπὸ τὶς πρωτοδιδασκάλισσες τῆς Κύπρου ὅπως ἦτο τὸ ὄνειρο τοῦ Παπᾶ Ζαχαρία. Διὰ τὴν Πολυξένην ἀναφέρει ὁ Χίλλ.

'Ο ἱερεὺς Παπὰ Ζαχαρίας ἀπέθανεν περὶ τὸ 1906 μὲ 1907 εἰς ἡλικίαν 86 ἐτῶν περίπου. Ο θάνατός του ἔγινε ὡς ἑξῆς: Τὸ 1903 ἀρραβώνιαζεν τὴν ἐγγονήν του Μαριτσοῦν εἰς τὴν Χρυσίδαν Κυθρέας. Πῆγεν καὶ τέλεσεν τοὺς ἀρραβῶνες καὶ ἔμεινεν στὸ τραπέζι. 'Αργὰ τὴν νύχτα καβαλίκευσεν τὴν φοράδα γιὰ νὰ ἐπιστρέψη στὸ σπίτι του ποὺ ἦταν στὴν Συργανιὰν καὶ τὸ ὁποῖον ἀπεῖχεν τρία μίλια ἀπὸ τὴν Χρυσίδαν.

'Η φοράδα εἶχεν μικρὸν φοραδίν τὸ ὁποῖον ἄφησαν σπίτι, στὸ πρῶτο σπίτι τῆς Συργανιᾶς. Καὶ στὸν δρόμον ἔτρεχεν γιὰ

νὰ πάει γρήγορα στὸ μικρόν της. Η Κουτσοπαύλαινα ἔδεσε σχοινὶ γιὰ νὰ ἁπλώσει τὰ ροῦχα διότι οἱ γυναῖκες πρὶν ἔπλεναν ὅλη νύχτα ἀφοῦ τὴν ἡμέρα πήγαιναν σὲ δουλειές. Τὸ σχοινὶ ποὺ ἔδεσε ἡ μιὰ του ἄκρη ἦταν δεμένη στὸ σπίτι της καὶ ἡ ἄλλη ἄκρη διαπερνοῦσε τὸ μικρὸ δρομάκι καὶ ἐδένετο στὸ ἀντίπερα περιβόλι. Τρέχοντας ἡ φοράδα καὶ ὅπως ἦταν νύχτα καὶ τὸ σχοινὶ λεπτὸ δὲν τὸ εἶδε ὁ παπάς. Χτύπησε τὸ σχοινὶ στὸ στῆθος καὶ ἔπεσεν κάτω ἀπὸ τὴν φοράδαν μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σπάσει τὸ πόδι του. Τοῦτο ἐθεραπεύθη πλήρως σύντομα.

Τὸ 1906 τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἁγίας Ἑλένης, 21ην Μαΐου ἑώρταζεν ὁ Χ΄΄ Χριστόδουλος εἰς τοὺς Χ΄΄ Πιερῆδες. Τότε ἐσυνηθίζετο μετὰ τὴν λειτουργίαν ὁ γιορτάρης νὰ κάνει τὸ τραπέζι εἰς τὸ σπίτιν του. Ἐξεκίνησαν λοιπὸν ὅλοι μαζὶ καὶ ὁ ἱερέας Παπὰ Ζαχαρίας γιὰ νὰ πᾶν στοῦ γιορτάρη. Γιὰ νὰ περάσουν στὴν συνοικία (τοὺς Χ΄΄ Πιερῆδες) ἔπρεπε νὰ περάσουν πάνω ἀπὸ τὸν ποταμόν. Ἐκεῖ στὸ δῆμαν τοῦ ποταμοῦ γλίστρησεν ὁ ἱερεύς, ἔπεσεν κάτω καὶ ἔσπασεν τὸ πόδιν του στὸν τόπον ποὺ τὸ ξανάσπασεν. Αὐτὸ τοῦ ἔφερε καὶ τὸ τέλος του. Ἐκοιμήθη ἥσυχα στὸ Νοσοκομεῖο Λευκωσίας τὸν μήναν Αὔγουστον τοῦ 1906—1907, ὁ λαὸς τῆς Κυθρέας μετέβη μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα τὸ εὐαγγέλιον καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ παράλαβεν τὸ σκήνωμά του ἀπὸ τὴν Κάτω Κυθρέα εἰς συνοικίαν Ἁγίου Γεωργίου,, στὲς Φοινικοῦδες καὶ ἐτάφη κάτω ἀπὸ τὸ καμπαναριὸ τῆς παλαιᾶς ἐκλησίας Παναγίας Χαρδακιωτίσσης.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΠΕΤΑΣΗΣ

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟΝ: Ἀπὸ τῆς πρώτης δημοσιεύσεως μου διὰ τὸν Παπαζαχαρίαν ἔλαβα ἀρκετὰ τηλεφωνήματα καὶ ἐπιστολὲς διὰ ἀρκετὰ ἄλλα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἔργον του, ἀλλὰ καὶ στοὺς κώδικας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ὡς ἐπλη-ροφορήθην ὑπάρχουν ἀρκετὰ στοιχεῖα καὶ ὁπωσδήποτε οἱ ἐρευνηταί, ἰδιαιτέ-ρως δὲ ὁ ἐρευνητὴς κ. Πέτρος Στυλιανοῦ θὰ παρουσιάσουν ἀργότερον τελοιωποιμένον ,καὶ πλήρες τὸ ἔργον καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Παπαζαχαρία.